

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI (PhD) DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

MARCHUT RÉKA

A PEST MEGYEI NÉMETEK KITELEPÍTÉSE ÉS ANNAK ELŐZMÉNYEI

Történelemtudományi Doktori Iskola

Dr. Székely Gábor egyetemi tanár (DSc), a Doktori Iskola vezetője

Új- és Jelenkori Magyar Történeti Doktori Program

Dr. Erdődy Gábor tanszékvezető egyetemi tanár (DSc), a Doktori Program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Dr. Izsák Lajos egyetemi tanár (DSc)

Felkért bírálók: Dr. habil. Varga Zsuzsanna egyetemi docens (CSc)

Dr. Eiler Ferenc (Phd)

Titkár: Dr. Zeidler Miklós adjunktus (Phd)

Tagok: Dr. Gerhard Seewann egyetemi tanár (DSc)

Dr. Maruzsa Zoltán adjunktus (Phd)

Dr. Pritz Pál egyetemi tanár (DSc)

Témavezető: Dr. habil. Föglein Gizella egyetemi docens (CSc)

BUDAPEST 2012

I. Témaválasztás

Választásunk a Pest megyei németekre esett. Döntő oka az, hogy a témánkat időben leginkább megközelítő, 1941. évi népszámlálás adatai szerint Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében élt a hazai németek ötöde és a kitelepítés végrehajtását tekintve is a főváros környékének szimbolikus jelentősége volt. Amikor dolgozatunkban Pest megyéről beszélünk, akkor nem a korabeli vármegyére gondolunk, hanem közigazgatásilag a mostani határookra. Tesszük ezt azért, mert véleményünk szerint az egykori vármegye déli részén lévő német települések helyzetét sokkal inkább szórványjellegük határozta meg és nem a főváros közelsége. Az is indokolta választásunkat, hogy ezen nagyobb szórványtelepülések német lakosságának kitelepítése Eiler Ferencnek, Tóth Ágnesnek és T. Molnár Gizellának köszönhetően már feldolgozott. Másrészt viszont levéltári források és korabeli sajtócikkek igazolják, hogy a „*pestkörnyéki sváb gyűrű*” a felelősségre vonás idején bizonyos fokig külön entitásként jött szóba a politikai, társadalmi diskurzusokban. Tulajdonképpen ez a „sváb gyűrű” nem a főváros pesti, hanem a budai oldalát jelentette. Bizonyítja ezt az, hogy a budakörnyéki és a szentendrei járásokban élt az ország korabeli német anyanyelvű lakosságának a 12%-a és egyben számszerűen a budakörnyéki járásban élt a legtöbb német anyanyelvű személy.¹

Empirikus vizsgálatunk tárgyául hat települést választottunk. Nem arra törekedtünk elsősorban, hogy minél több települést dolgozzunk fel, hanem sokkal inkább arra, hogy minél teljesebben tudjuk bemutatni az eseményeket. Ezért különböző szempontokból perdöntő községeket választottunk: így Budaörsöt, Csobánkát, Dunabogdányt, Nagykovácsit, Pilisszentivánt és Vecsést. Budaörs nem csak a főváros környéki, hanem az egész országos kitelepítésnek is jelképe. Az első szerelvény a kitelepítettekkel innen indult el, majd itt 1946 után 1947-ben is sort kerítettek egy újabb kitelepítési akcióra. Csobánkát abból a szempontból szerettük volna vizsgálni, hogy egy többnemzetiségű településen (német, szerb, szlovák, magyar, cigány) mennyire volt más a végrehajtás, mint másutt. Dunabogdány azért került be a mintába, mert a kitelepítésre csak 1947-ben került sor. Az értekezés választ ad arra a lényeges kérdésre, hogy az elhúzódó bizonytalan helyzet mit jelentett a lakosság számára. Nagykovácsi nem maradhatott ki a kutatásból, hiszen itt kitelepítés szinte a lakosság 100%-át jelentette és a nagykovácsi plébánost, Greszl Ferencet a térségben egyedüli papként kitelepítették még a hívek előtt. A bányászfalu Pilisszentiván vizsgálatát éppen ellenkező szempont magyarázza:

---

¹ Budakörnyéki járás: 40 475 német anyanyelvű személy, Szentendrei járás: 12 674 német anyanyelvű személy – Lásd: *Az 1941. évi népszámlálás... 1947.*

lakosságát mentesítették a kitelepítés alól. Vecsést azért vizsgáljuk, mert nem Buda, hanem Pest környékén fekszik, a német lakosság (szemben a többi településsel) kisebbségben volt. E hat település leképezi mind a Pest megyei, mind az országos kitelepítés tendenciáit. A hat település közül négyben 1946-ban történt meg a végrehajtás, közülük egy településen 1947-ben másodszor is, illetve egy újabb település jött még hozzá; egy községből azonban nem volt kitelepítés. Tehát a kitelepítés első nagy hulláma érintette a német lakosság többségét.

II. Szakirodalom

A magyar történettudomány eredményei jó alapot adnak a továbblépéshez. Mindenekelőtt három historiográfiai összefoglalót említünk. Kathrin Sitzler és Gerhard Seewann munkája, mely tágabb összefüggésekben vizsgálja a magyar és a német történettudomány eredményeit végig párhuzamba állítva a nemzetiségpolitika alakulásával és így az egyes fogalmi kereteket is boncolgatja. Norbert Spannenberger könyve szintén mindkét nemzeti történetírás eredményeit számba veszi. A harmadik lényeges kifejezetten historiográfiai tanulmány 2010-ben született Tóth Ágnes tollából. A szerző arról értekezik, milyen tematikai és módszertani fehér foltok vannak még a kitelepítés kutatásában.

A témával elsőként a német történettudomány kezdett el foglalkozni az 1950-es évek elején Konrad Adenauer kancellár megbízásából. Mivel elsősorban politikai szándék vezérelte a kötetek elkészítését, ezért a mű tendenciózus. A kutatást Theodor Schieder vezette és a magyarországi németekkel foglalkozó kötet 1956-ban jelent meg. A munka még így is a kitelepített németek egy részének a tiltakozását váltotta ki. Johann Weidlein ellendokumentációt állított össze, melyben a források szintén tendenciózus válogatásával a magyar kormány és a magyar társadalom felelősségét emelte ki.

Magyarországon egészen az 1970-es évekig tabutémának számított nem csak a kitelepítés, hanem a magyarországi németek (és nemzetiségek) története is. A Kádár-rendszer konszolidációja 1963-ra látványosan lezárult, a hidegháborús feszültségek ismét mérséklődtek, az NSZK tovább haladt az új keleti politikájának az útján, s szorosabbá váltak a magyar-német kapcsolatok. Nem csak Magyarországon, hanem Európa-szerte a nemzetiségi kutatások reneszánsza kezdődött. A történettudományra nehezedő direkt ideológiai elvárások gyengültek. Bellér Béla, Komanovics József és Tilkovszky Loránt kutatásai fektették le az alapot a Horthy-korszak nemzetiségpolitikájának realisabb megismeréséhez. Tilkovszky Loránt nagy haszonnal forgatható könyvei a Volksbundról és az SS-toborzásokról gazdag

tényanyagot sorakoztatnak fel és a magyarországi levéltári források mellett németországi levéltári forrásokat is felhasznált a szerző.

A magyarországi németek kitelepítésének kül- és belpolitikai hátterét elsőként Balogh Sándor tárta fel 1982-es munkájában, ám ugyancsak foglalkozott a kényszertelepítések kérdésével a Balogh Sándor és Izsák Lajos által írt kötet a koalíciós időszak pártjainak és pártprogramjainak ismertetése során. Korom Mihály az ideiglenes nemzeti kormány és a fegyverszüneti egyezmény vizsgálatával járult hozzá a telepítések nemzetközi dimenziójának vázolásához.

Aczél György 1983-ban elmondott – az MSzMP állásfoglalását tükröző – beszéde egyértelműen elutasította a kollektív bűnösség vádját. Szakmai szempontból pedig a mérföldkövet az 1987-es – német kollégák számára is fórumot nyújtó – történészkonferencia jelentette.

A témánk német szerzőit Norbert Spannenberger három csoportra osztotta: az események átélei (Paul Flach, Johann Weidlein), tudományos igényű szerzők (Kühl Joachim alias Hans Beyer, Friedrich-Spiegel Schmidt, Matthias Annabring), németországi német történészek (Günther Schödl, Gernot Seide, Gerhard Seewann, Johann Böhm). Mind tematikáját, mind módszertanát tekintve Gerhard Seewann munkássága emelkedik ki, hiszen az eseményeket tágabb összefüggésekben elemzi; a társadalomtörténeti, szociológiai szempontok végigkísérik munkáját. A német historiográfiából azonban még hiányzik a magyarországi németek kitelepítésének monografikus feldolgozása.

A magyarországi németek kitelepítésének első itthoni monografikus feldolgozása Fehér István munkájának köszönhető (1988). Kötetében erőteljesen érezhető az az 1980-as évektől kezdődő tendencia (az említett kedvező politikai klímában), melynek során a kutatók figyelme a lokalitás felé fordul.

1990-ben újabb aspektussal bővült a téma feldolgozása. Erdmann Gyulának és Zielbauer Györgynek köszönhetően a Szovjetunióba való deportálás is helyet kapott a munkákban.

A politikátörténetet túllépve, de azt nem mellőzve született meg Tóth Ágnes munkája a telepítésekről 1993-ban. Elsőként ő vizsgálta a hazai németek kitelepítését az országon belül zajló telepítések viszonyrendszerében, rámutatva arra, hogy ezek a folyamatok mennyire egymás függvényei voltak.

A kitelepítés 50. évfordulójára mind a szakma, mind a kitelepítésben érintettek készültek. Ennek lett eredménye Tilkovszky Loránt több műve, Zielbauer György sajtóválogatása, Fehér István Baranya megyével foglalkozó könyve. Kiemelkedő eredménynek tekinthető a Gerhard

Seewann és Dippold Péter által szerkesztett bibliográfiai kézikönyv, amely nem csak a németekkel, hanem Délkelet-Európa összes nemzeti kisebbségével is foglalkozik. Valamint 1999-ben jelent meg Gerhard Seewann és Norbert Spannenberger gondozásában a Basch-per iratanyaga, amely a témával foglalkozó kutatóknak nagy segítséget jelent.

2000 után újabb szemponttal bővült a kutatás: Kaltenecker Krisztinának és Rutsch Nórának köszönhetően a kitelepített németek társadalmi beilleszkedésének kérdése is előtérbe került. Közben a politikatörténet sem veszített jelentőségéből. Bellér Béla munkája nyomán az eddigi legteltesebbnek tekinthető képet kapunk a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület 1933–1938 közötti históriájáról. Hasznos Zinner Tibor 2004-ben megjelent művét a magyarországi németek kitelepítéséről, mert a nemzetközi aspektusokat szélesebb spektrumban mutatta be. Elsősorban szintén politikatörténeti Norbert Spannenberger Volksbundról írt munkája, mely 2005-ben jelent meg magyarul. A témában használatos újabb módszertanról tanúskodik Tóth Ágnes Hazatértek c. könyve, mely az oral historyt is alkalmazza a visszatértek kapcsán.

Az utóbbi évek kutatásaiból (Eiler Ferenc, Gonda Gábor, Grósz András, Somlai Péter munkái) a korábbiaknál kiegyensúlyozottabb Volksbund kép bontakozik ki. Ugyancsak az újabb, még folyamatban lévő vagy nemrég lezárt kutatások jelzik, hogy a magyarországi németek kitelepítését nem lehet csak 1945–1948 között vizsgálni. Sokkal nagyobb hangsúlyt kell kapjon az 1920–1944 közötti időszak. Ezt vallja jelen disszertáció szerzője is, ezért elengedhetetlenül fontosnak tartottuk az 1918–1944 közötti események feldolgozását is.

Az országos ívű munkák gazdagságához képest a helyi, tudományos igényű munkák száma igen csekély. Vizsgált településeink közül a témával foglalkozó valóban tudományos munka csupán három helyen született: Dunabogdányban, Vecsésen valamint – újonnan – Budaörsön. Dunabogdányból Bindorffer Györgyi kettős identitással foglalkozó munkáját, és Liebhardt András OTDK dolgozatát emeljük ki. A vecsési németek deportálásának történetét valamint kitelepítését Pável Rita dolgozta fel szakdolgozatában, illetve a deportálás története olvasható az Ember az embertelenségben című munkában is. A budaörsi eseményekről a Jogfosztások Budaörsön (1944–1948) című, kétnyelvű tanulmánykötet tájékoztat.

A helyi, tudományos igényű munkák másik csoportját azok a művek jelentik, melyek nem kifejezetten az ottani németiséggel, hanem a község történetével foglalkoznak. Ide soroljuk Hauser József Budaörs krónikáját, Horváth Lajos Csobánka története című könyvét és a Lakatos Ernő által szerkesztett Vecsés történetét. E három kötet eltérő módon foglalkozik a magyarországi német mozgalommal és a kitelepítéssel. Hauser József munkájában mindkét

téma jelen van, ám annak ellenére, hogy levéltári forrásokat is használt elsősorban személyes visszaemlékezésekre alapozott. Horváth Lajos kötete vázlatosan, levéltári forrásokat felhasználva írt a ki- és betelepítésekről. Lakatos Ernő szerkesztésében megjelent könyv a levéltárosra jellemző precizitással íródott, ám a vecsési németek 1945 utáni kálváriájának csupán fél oldal jutott, az azt megelőző német mozgalomnak azonban nagyobb teret szánt.

Forrásértéke okán két könyv érdemel említést. Az egyik Greszl Ferenc nagykovácsi plébános naplója és a község Historia Domusának vonatkozó részei, melyek 2003-ban láttak kötet formájában napvilágot. A másik munka, amely nem forráskiadványként született, hanem a Vecsés betelepítésének 150. évfordulójára: Bilkei Gorzó János 1938-ban írt munkája Vecsésről. Ebben monografikus részek és korabeli leíró részek kaptak helyet. Elsősorban a két világháború közötti társadalmi élet alakulásával kapcsolatban tudtuk a könyvet forrásként használni.

Az amatőr helytörténészek munkáinak közös jellemzője, hogy a visszaemlékezéseket a történeti rekonstrukció szintjén tárgyalják, tehát szakmailag szakszerűtlenek, viszont a helyi közösségben nagyon nagy jelentőséggel bírnak.

III.Módszertan és források

A magyarországi németek kitelepítésének politikatörténeti vonulatait a szakma már alaposan feldolgozta, ám társadalomtörténeti aspektusait tekintve bőven van még mit tenni. A témával foglalkozó több kollégával együtt valljuk, hogy a teljesebb képhez elengedhetetlenül szükséges a lokális viszonyok vizsgálata és csak ezek után lehet egy új, társadalomtörténeti szempontokat is figyelembe vevő, országos dimenziójú monográfiát elkészíteni. Értekezésünk e munkát hivatott segíteni.

A makro- és mikrotörténelem egymástól nem elválasztható, a lokalitás, regionalitás a globalitásnak a része és a lokális folyamatok önmagukban nem, csak a globalitás részeként értelmezhetők. Ezért témánkat természetesen széles köztörténeti beágyazottsággal adjuk elő. Arra törekedtünk, hogy e három történetet egy egységbe foglaljuk. Nyilvánvalóan a hangsúlyok eltérőek: a köztörténetből már sok minden feltárt, míg a mikrotörténetből kevés – emiatt a köztörténetet tömören, a mikrotörténetet pedig saját kutatásaink alapján mutatjuk be. Ugyanakkor az értekezésben vannak olyan források is, melyek révén a köztörténetről is saját hangon tudunk szólni.

Célunk a politikatörténet, társadalomtörténet és egyháztörténet együttes művelése. Az egyháztörténet és a magyarországi németek történetének összekapcsolása a már megjelent

munkák ellenére még igen csak gyerekcipőben jár. Mivel az általunk vizsgált települések német lakossága római katolikus vallású volt, és mivel a hat település három egyházmegyéhez tartozott, ezért az Esztergomi Prímási Levéltárban, a Székesfehérvári Püspöki Levéltárban és a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban is kellett kutatnunk. Az Új Ember c. katolikus hetilap korabeli cikket is természetesen felhasználtuk.

Forrásaink döntő többségét azonban a Pest Megyei Levéltár iratanyaga adja. Az 1918–1948 közötti vonatkozó iratanyagot különböző mélységekben tártuk fel, aszerint, hogy dolgozatunk témájához, a kitelepítéshez időben távolabb vagy közelebb vagyunk. Így 1918–1940 között a főispáni, alispáni iratokat néztük át, 1940–1944 között az előbbieken kívül a járási főszolgabíró iratait (néhány esetben azonban, ahol tisztázandó kérdések merültek fel a községi iratokat is megnéztük), 1945–1948 között pedig – szintén az előbbieken kívül – a községi iratokat, a helyi és megyei bizottságok iratait tártuk és dolgoztuk fel.

Emellett jelentős forrásokat használunk fel a Magyar Országos Levéltár iratanyagából (elsősorban a Miniszterelnökség, Belügyminisztérium, Külügyminisztérium, Földművelésügyi Minisztérium irataira támaszkodtunk), a Politikatörténeti Intézet iratai közül. Ezenkívül segítségünkre volt a Magyar Államvasutak Zrt. Irattára, a Budaörsi és Nagykovácsi Római Katolikus Egyházközség Irattára, a Budaörsi 1. számú Általános Iskola Irattára és egyedülállóan értékes anyagokat őriz Fröhwrth Mihály - a vecsési Kulturverein elnöke - magánlevéltára, amibe betekintést nyerhettünk, amiért őszinte köszönettel tartozunk.

A levéltári forrásokon kívül a korabeli sajtóra is támaszkodunk, mindenekelőtt az országos párt napilapokra, illetve a már említett *Új Emberre*. Ezeken kívül átnéztük a Volksbund napi- és hetilapjait, a *Deutsche Zeitung*-ot és a *Deutscher Volksbote*-t. Terjedelmi okok miatt azonban a már általunk publikált cikkeket csak nagyon korlátozottan és indokolt esetben használtuk újra.

Mindezek mellett gazdag publikált forrásanyag is rendelkezésünkre áll. A teljesség igénye nélkül: minisztertanácsi jegyzőkönyvek, pártközi értekezletek jegyzőkönyvei, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, a népszámlálási kiadványok.

IV. Szerkezet

Dolgozatunk felépítésében a kronológiai és tematikai rendezőelvet keverten használjuk. A főfejezetek természetesen kronológiailag követik egymást, az egyes nagy fejezeteken belüli alfejezetek viszont tematikusan rendezettek.

Az első fejezet a két világháború közötti időszakot öleli fel. Első alfejezete a társadalmi viszonyokról szól: a különböző demográfiai, foglalkozásstatisztikai adatok alapján próbálunk képet formálni a korabeli helyi társadalomról. A gazdasági statisztikák eligazítást nyújtanak a gazdasági potenciálról. Az egyesületekkel külön foglalkozunk, mint a civil önszerveződés formáival. Különböző demográfiai adatok alapján próbálunk az asszimiláció-disszimiláció kérdésköréhez közelebb kerülni. A fejezet második alfejezetében pedig bemutatjuk a német mozgalom alakulását, a politikai folyamatok formálódását. Vizsgáljuk, hogy a helyi német lakosoknak milyen volt a kapcsolata a saját nemzetiségi mozgalmukkal, ez az idők folyamán hogyan változott, a politika alakulásának milyen hatása volt a helyi társadalomra. Külön górcső alá vesszük az iskolakérdést, mint a nemzeti azonosságtudat egyik bástyáját, a „német kérdés” tökéletes indikátoraként szerepelt.

A következő fejezetben a második világháború időszakát mutatjuk be. Ennek a nagy fejezetnek a felépítése tisztán kronologikus. A két nagy fejezet közötti cezúra esetünkben 1940. augusztus 31-e. Választóvonalat számunkra a második bécsi döntéssel egy időben megkötött bécsi német népcsoportegyezmény jelenti. A történéseknek ekkor három alappillére volt: a népcsoportegyezmény, a népszámlálás és az SS-toborzások/sorozás, így a fejezet vezérfonalát ezek adják. Fejezetünk fő kérdése: mennyiben volt a Volksbund (Serédi Jusztinián hercegprímás szavaival élve) „societas necessaria” vagy „societas voluntaria”? Fejezetünk részét képezi az 1944. őszi-téli menekülés és evakuálás is, amivel a történettudomány még csak érintőlegesen foglalkozott.

A harmadik fejezet a Felelősségre vonás címet viseli és tematikailag összetett, négy alfejezetből áll: malenkij robot, helyi közigazgatás alakulása, földreform és internálások. Ezzel a fejezettel az a célunk, hogy bemutassuk azokat a jogfosztó, jogkorlátozó intézkedéseket, amelyek előkészítői voltak a kitelepítésnek.

Természetesen a legterjedelmesebb fejezet a kitelepítésről szól. Tagolását a kitelepítés szakaszai határozzák meg: a potsdami határozat, a kitelepítési rendelet és annak fogadtatása, a kitelepítés első hulláma, ideiglenes megrekedése, majd a második hulláma. Köztörténeti vonatkozásai alaposan feldolgozottak, ám úgy véljük, hogy a potsdami határozattal

kapcsolatban felhasznált újabb források gazdagíthatják a szakmai eredményeket és a Potsdam-legendaként ismert felfogást remélhetőleg meggyőzően cáfoltuk.

Ezen kívül dimenzióinkat a nemzetközi politika szélesebb spektrumára nyitva próbáljuk értelmezni és magyarázni a kitelepítés alakulását 1946 júniusától. Bár – mint említettük – lineáris feldolgozással, de a hasonlóságok és különbségek érzékeltetésével igyekszünk bemutatni az eseményeket.

Dolgozatunk fő gerincét jelentő fejezetet egy jóval rövidebb, de lényeges fejezet követi: a betelepítések. Ebben a részben is eseménytörténet és társadalmi aspektusok egyszerre jelennek meg. Azt vizsgáljuk, hogy mi alapján zajlottak a betelepítések, mik voltak a motivációk, és a telepítéspolitikai miért járt a nemzetgazdaságra súlyos következményekkel.

Végül a téma tárgyalását egy újabb társadalomtörténeti fejezettel zárjuk. Célunk ezzel az, hogy lássuk, honnan indultunk, és hova jutottunk, és az eseményeket ebbe a keretbe ágyazva is tudjuk értelmezni.

Disszertációnk összegzésében pedig az eredményeinket összegezzük.

V. Eredmények

Az 1918–1948 közötti periódust egyben vizsgálva megállapítható: bár politikai és ideológiai szinten ok-okozati összefüggés volt az 1945 előtti és az azt követő események között, a végrehajtás szintjén azonban az egyes személyek, egyének politikai múltja, magyar államhoz való lojalitása vajmi keveset nyomott latba. A kitelepítéseket politikai, gazdasági és társadalmi érdekek mozgatták; a nagyhatalmi érdekek és a magyar érdekek e kérdésben találkoztak és így lehetett az, hogy egy vesztes ország ez irányú kéréseit teljesítették. 1945 nyarán a nagyhatalmak még az egymással való megegyezésre törekedtek és bár eltérő elképzeléseik voltak a kitelepítés mikéntjére vonatkozóan, a köztük akkor még meglévő egyensúlyt ezzel nem terhelték. 1946-tól kezdődően azonban már nyilvánvalóvá vált a Szovjetunió és a nyugati hatalmak szembefordulása és ez megakasztotta a kitelepítést is.

A kitelepítés első nagy hulláma (1946. január–június) volt a kitelepítettek számát illetően a legintenzívebb (kb. 117 000 fő) és a legtöbb személyt épp vizsgált megyénkből telepítették ki (41 303 fő). Ennek egyrészt stratégiai jelentősége volt, másrészt pedig szimbolikus jelentése. Stratégiai azért, mert a főváros környékén elsősorban politikai szempontból potenciális veszélyforrást jelenthetett a német tömb azáltal, hogy tudvalevőleg a jobboldali pártokat erősíthették – természetesen kivételek ekkor is voltak: lásd Pilisszentivánt. A betelepített nincstelen magyar családok által a baloldali erők jelentős tömegbázisra tehetek

szert. Nyilván kisebb horderejű, de nem elhanyagolható változást hozott a telepítés a települések felekezeti megoszlásában. Megszabadulhattak nagyszámú, vallását gyakorló katolikus hívőtől és így a már ekkor „reakciónak” mondott Mindszenty bíboros befolyásától ebben a térségben.

Szimbolikus jelentősége pedig abban nyilvánult meg, hogy az ország harmadik legnagyobb létszámú németiséggel rendelkező településen – Budaörsön – kezdték el a „fasiszta maradványok felszámolását.” A kormány legitimációs törekvéseinek ez egy fontos mérőköve volt és ezáltal a béketárgyalásokon való kedvezőbb pozíciót is reméltek. A jogszabályok csak keretet adtak a végrehajtásnak, annak módját mindig maguk a végrehajtók alakították teljesen önkényesen a különféle pártérdekek mentén és így a ki- és betelepítések a pártok hatalmi pozícióinak erőfitogtatásai is voltak.

A kitelepítés megkezdésének és az amerikai zónába való végleges felfüggesztésének két lényeges oka volt: a nagyhatalmi politikában bekövetkező változások, melyek a hidegháború irányába mutattak; valamint a fellelvő zóna túlnépesedése és az ezzel kapcsolatos ellátási gondok és nehézségek. Meglátásunk szerint az előbbi volt a súlyosabb.

A kitelepítés második szakaszában a vagyon kérdése jóval motiválóbb volt az éppen folyamatban lévő csehszlovák-magyar lakosságcsere miatt is, és a felelősségre vonás helyett a kommunista hatalomátvétel előkészítése is motiváló tényező volt. Nem volt véletlen, hogy 1947 augusztusában indult el az újabb kitelepítés. Az országgyűlési választások előtt akartak minél nagyobb számú némettől megszabadulni. Ezen állításunkat igazolja az is, hogy a második kitelepítési hullám legintenzívebb szakasza éppen augusztusban történt. A politikai szándék megnyilatkozott a mentesítési akciók során is, mindegyik párt a saját szavazóbázisát mentette. Pótkitelepítésre valóban nem volt jogszabályi háttér, mégis megtették. Külpolitikailag pedig döntő változás volt, hogy a szovjet zónába való kitelepítés már nem a potsdami határozat engedélyével történt, hanem egyedül a Szovjetunió állásfoglalásától függött.

A ki- és betelepítés teljesen átrajzolta az országot és azon belül az egyes települések társadalmi szerkezetét. A többség és kisebbség aránya, a vallási megoszlás, a foglalkozási szerkezet jelentős változásokon ment keresztül. Az új helyi társadalom és szokásrendszer azután majd hosszú évek nyomán alakult ki.

VI. Témával kapcsolatos publikációim:

A magyarországi németek kitelepítése a Népszava és a Világ korabeli számaiban (1945-1948). In: Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből. Szerk.: Gergely Jenő, Budapest, ELTE BTK, 2009. 280–295.

A Pest megyei németek kitelepítése a kitelepítési névjegyzékek alapján. In: Vázlatok két évszázad magyar történelméből. Tanulmányok. Szerk.: Gergely Jenő, Budapest, ELTE BTK, 2010. 171–187.

Ki- és betelepítések Budaörsön (1945-1948). In: Jogfosztások Budaörsön (1944–1948). Szerk.: Grósz András. Budaörs, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, 2010. 111–168.

Aus- und Einsiedlungen in Budaörs (1945-1948). In: Entrechtungen in Budaörs (1944–1948). Szerk.: Grósz András. Budaörs, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, 2010. 169–234.

Potsdam – kényszer vagy lehetőség? Korabeli értelmezések. In: Visszatekintés a 19–20. századra – Tanulmányok. Szerk.: Erdődy Gábor. Budapest, ELTE BTK, 2011. 190–203.

Pest megyei németek a második világháború idején. In: Mából a tegnaptól. Szerk.: Erdődy Gábor. Budapest, ELTE BTK, 2012. 211–224.